

HORIZONTY VĚDECKÉHO POZNÁNÍ

M. Sapík

Academia Rerum Civilium – Vysoká škola politických
a společenských věd, Kolín, Česká republika

Summary. Science has origins in antiquity. Scientific knowledge has influenced the development of mankind. Theory and practice in the scientific way of life of human society. Objectivity in scientific knowledge of society.

Key words: science; scientist; scientific knowledge; man; society; A. N. Whitehead.

Život člověka v současné společnosti se nese ve znamení několika zlomových událostí. První z nich je dosažený technologický pokrok, který sice společnosti mnohé ulehčil, ale na druhé straně způsobil neblahou ztrátu osobní identity, umožnil cílený zájem o druhého člověka na základě technických vymožeností. Druhou událostí, která je ve znamení současného vývoje lidstva, je globalizace, se kterou se setkává každý člověk bez předchozího naplánování a navíc je nucen se jí podřizovat. Jsme přímými svědky procesů, které mají absolutně konzumní charakter.

Globalizace současného veřejného prostoru vytvořila určité podmínky, normy a způsoby chování, kde je na prvním místě individualita a zájem člověka o absolutní realizaci a profesní uplatnění i za cenu neodbornosti a laického přístupu k nově vznikajícím situacím a problémům, které se v této postmoderní době vyskytují před každým z nás. Globalizace nejen jistě národní společnosti, ale celého lidstva představuje obraz současného vývoje lidstva a zároveň přidělené místo člověka v této nově koncipované společenské události.

To, co je v zásadě negativním dopadem na člověka, jsou mezilidské vztahy, které jsou hluboko pod bodem mrazu a dlouho

tát nebudou. Může za to několik faktorů, mezi něž patří především majetek, finance, kariéra, lidská závist a neschopnost, přetvářka a přehlížení člověka. To jsou doslova podmínky a stav lidské společnosti, o kterých již dávno mluvil T. Hobbes. Dnes je «člověk více člověku vlkem, než kdy jindy». Nasvědčují tomu všechny negativní dopady na jedince a společnost v podmínkách života ve společnosti na prahu 21. století.

S přímými důsledky globalizace se setkáváme v širokém spektru činností, které se vztahují k občanskému sektoru, veřejnému působení politiků a v neposlední řadě mají přímý vliv i na duchovní potenciál ve společnosti. V tomto zavedeném prostředí se rodí jakoby stále nové vědecké poznání. Už E. Husserl a současně s ním i J. Patočka vyjadřovali znepokojení nad stavem vědeckého poznání a úrovní dosažených vědeckých výsledků. Byli přesvědčeni o tom, že věda je ve fázi krize, že nepřináší nové a skutečné vědecké objevy a snažili se o vytvoření možného návrhu, jak překonat krizi ve vědě a tím se vrátit i k novodobému ideálu vědy, vědeckosti a vědeckého poznání ve společnosti 20. století.

Ve vědě musí platit vzájemná propojenost mezi teorií a praxí. Jinými slovy, mezi

dosaženými teoretickými úspěchy řady vědců, kteří ovšem dokážou teoretický základ ověřit a tím zároveň potvrdit validitu předpokladů v empirickém výzkumu. Dnes vznikla poměrně paradoxní situace, že «konkrétní lidé» si rozdělili sféru působnosti vědeckých výsledků. Doby, kdy tomu bylo zcela přirozeně naopak, a věda jen rozkvétala a pyšnila se excelentními výsledky, jsou nenávratně pryč. Ze současné «okleštěné» vědy není úniku. Descartes mluvil o ideálu vědy, kterým pro něj byla matematika. I to je nenávratně minulost. Exaktní vědy jsou stále na výsluní, ale posunula se hranice vnímání ideálního oboru. Roli arbitra v konkrétním vědním oboru dosahuje náhodně či nenáhodně jeden člověk, který může zcela svévolně rozhodovat o dobru a zlu. Je to přinejmenším paradoxní situace, která stačí současnému „intelektuálovi“ ke štěstí. Někdo je prostě vyvolený a druhý nemá právo se jím stát, i když prokazatelně má lepší výsledky bez ohledu na jejich dobré ohlasy. Další potíž s globalizací? Ale tato situace může snad i nastat.

Vědecké poznání má podle klasické starověké tradice pomáhat lidem, obohacovat člověka, stát se tím, co lidé potřebují pro spokojený občanský život a navíc je to určité poslání, které nás zavazuje z pohledu evropské tradice a místa vzniku vědy a vědeckého bádání. Původní „epistémé“ řeší otázku toho, co bylo shlédnuto a o čem máme znalosti, které můžeme tlumočit dále. Vědění či získané zkušenosti jsou tím, co nejde jinak nahradit. Můžeme se snažit sebevíc a na základě pouhopouhé myšlenky nedokážeme vylepšovat dosaženou úroveň lidského poznání. Zcela ojedinělým způsobem vystihl atmosféru A. N. Whitehead, když píše, že: «Civilizační pokrok není jen ustavičným směřováním k lepšímu. I když se může vyznačovat tímto znakem, pokud ho sledujeme v dostatečně dlouhém časovém rozpětí. Široký pohled stíní detaily, na kterých se zakládá celé naše chápání tohoto procesu... Šestnácté století v naší éře zažilo rozpad západního křesťanství a vznik novověké vědy... Bylo to období kvasu. Nic

se neuzavřelo, i když se mnohé otevřelo – nové světy a nové ideje. Za reprezentativní postavy nové vědy můžeme považovat Koperníka a Vesalia: byli typickými představiteli nové kosmologie a důrazu vědy na přímé pozorování. Giordano Bruno se stal martýriem ... Jeho smrt roku 1600 byla v pravém smyslu slova předzvěstí prvního století novověké vědy. V jeho smrti byl neuvědomělý symbolismus: vědecké myšlení, které následovalo, bylo plné nedůvěry k jeho způsobu všeobecné spekulace. Reformaci můžeme při jejím plném významu pokládat za vnitřní věc evropských národů. I východní křesťanství se k ní stavělo s hlubokou lhostejností» [1, s. 53]. I v tomto ohledu je třeba poznamenat, že civilizační pokrok je nezadržitelný a skutečně nemůžeme nikdy říci to, že je směřující ke zlepšování starého. Pokrok pro samotné lidstvo znamená nepřekonatelnou bariéru, která se povětšinou jako rozhraní ani nevnímala. Jde o přímé využití získaných zdrojů a poznatků, které jsou uplatnitelné ve vědecké praxi a na poli empirického šetření a bádání. Je těžké jednoznačně stanovit počátky novověké vědy a prvního vědce v našem chápání. Z různých pohledů můžeme skutečně Koperníka považovat za přelom k novodobému vědeckému myšlení. Ovšem je třeba si uvědomit skutečnost, že Koperník představuje jen jeden stěžejní pilíř v novověkém vědeckém myšlení. Stranou nesmí zůstat politické myšlení, filosofie, umění a náboženství a další vědní obory, které byly již v této době na vzestupu a některé už dosahovaly prokazatelné úspěchy. Novověk a tím i moderní věda prošly několika novými obdobími, která znamenaly přelom ve vývoji chápání a rozumění vědě, vědeckým výsledkům a zájmu o vše co je spojené s vědou. Patří sem např. renesance, reformace, humanismus, osvícenství, atd. Typické pro novověk je to, že v každém jednotlivém období byl ze strany jedinců nebo skupiny zájem o to, co má být základem a zároveň pokračováním vědeckého bádání na poli získaných vědeckých výsledků. V tomto ohledu vzniklo

několik noetických problémů, které byly v průběhu několika let vyřešeny, nebo se na očekávaném řešení usilovně pracovalo.

Whitehead, píše J. Bodnár v předmluvě k Vědě a modernímu světu: «Narazil na epistemologickou bariéru: spočívala ve zjištění, že překonání klasické fyziky není možné bez rekonstrukce jejich základních pojmů a že tato rekonstrukce nevyhnutně vyžaduje přehodnotit filosofické východiska klasické vědy všeobecně. Jádrem epistemologických těžkostí Whitehead správně našel v tom, co nazval bifurkací přírody, tedy v představě, jakoby příroda byla rozčleněná na dvě části: první představuje příroda, jak ji postihujeme prostřednictvím našich smyslů, tedy jako objekt naší zkušenosti, druhou, jak ji postihuje věda pomocí postulovaných vědeckých pojmů» [1, s. 15]. Tento uvedený závěr není ničím novým, co by dějiny lidského myšlení už v dřívějších dobách nepoznaly. Jedná se přece o Platónovo vnímání poznatelného světa. Není také od věci, že sám Whitehead se domníval, že celá současná filosofie a veškerý dosavadní vývoj evropského filosofického myšlení je jen systém poznámek k samotnému Platónovi. To znamená, že základem je původní Platónova filosofie. Platónovo myšlení, které od doby svého vzniku neprošlo zásadní proměnou, a nebyl nikdo, kdo by dokázal změnit a vyvrátit Platónovo stanovisko, včetně jeho světa idejí a jeho poznatelnosti. Vždyť i naše lidské poznání je založené na určitých stupních poznatelnosti, které začínají v samotné přírodě a postupují prostřednictvím vědeckých teorií a samotné činnosti vědců k obecným závěrům, které mají omezenou dobu platnosti. V tomto ohledu má zcela odlišné postavení samotná filosofie. Ta přináší se změnou zobecnění, které lidstvo nevnímá jen jako výsledek empirické úrovně, ale jako teoretické stanovisko.

«Jiná odlišnost, kterou se věda vyčleňuje mezi evropskými hnutími v 16. a 17. století je její univerzálnost. Novověká věda se zrodila v Evropě, ale jejím domovem je

celý svět. Za poslední dvě století západní způsoby myšlení ustavičně, ale zmateně působily na asijskou civilizaci. Učení lidé Východu uvažovali a uvažují nad tím, co by mohlo být tím tajemstvím, co řídí život, a dalo by se přenést ze Západu na Východ bez toho, což by svévolně narušilo jejich vlastní tradice, které si právem tak vysoce cení» [1, s. 55]. Na počátku novověku je viditelná snaha o vytvoření zcela nových a moderních trendů ve vědě a prezentaci výsledků empirických bádání v různých vědních oborech. Tuto dobu umocňuje ještě kulturní a společenská situace doby. Evropa prochází velkými proměnami ve znamení humanismu a je v očekávání velkých systémů osvícenského období. Obvykle se traduje, že počátky novověké vědy jsou zasazeny do kontextu Evropy. S ohledem na minulost je třeba vzpomenout, že kultura a civilizační úspěchy jsou v Evropě poměrně mladší, než v civilizacích východu a Orientu. Asijská civilizace je podstatně vyspělejší po stránce duchovní, než klasická evropská civilizace. Duchovní systémy Orientu a východních států jsou starší a tím mají i delší historickou tradici.

V porovnání s Evropou jsou civilizace Číny, Indie, Japonska apod. posuzovány jako nejstarší civilizační okruhy, které mají bohatou duchovní a materiální tradici. Mnoho prvků z tohoto prostředí se badatelé z evropských zemí snažili aplikovat na podmínky evropského prostoru. Výsledek byl však neúspěšný. «Skutečně, od doby starověké řecké civilizace existovali lidé, ba dokonce skupiny lidí, kteří se neuspokojili s tímto uznáním krajní iracionality. Tito lidé se pokoušeli vysvětlovat všechny jevy jako výsledek pořádku věcí, který se vztahoval na každý detail. Geniové jako Aristotelés, Archimédés nebo Roger Bacon museli být obdařeni vskutku vědeckou mentalitou, která se instinktivně držela toho, že všechny věci, velké i malé, je možné chápat, jako srovnání všeobecných principů panujících v celém přírodním řádu do počátku středověku, však tato idea nevyvolala u vzdělané

veřejnosti ani vnitřní přesvědčení ani detailní zájem do té míry, aby to mělo za následek ustavičný příliv lidí schopných a připravených přiměřeně uskutečňovat koordinované bádání, zaměřené na odhalování těchto hypotetických principů. Výnálezy podnítily myšlení, myšlení urychlovalo fyzikální úvahy, řecké rukopisy odhalily, co objevily staré národy. I když roku 1500 věděla Evropa méně než Archimédés, který zemřel roku 212 př. n. l., už roku 1700 byly napsané Newtonovy Principia a svět úspěšně vstoupil do novodobé epochy» [1, s. 58]. V prostředí starověkého světa vznikají první teoretické výsledky pozorování vnějšího prostředí ve vztahu k samotnému člověku. Tyto výsledky jsou

použitelné nejen pro dané období, ale rovněž pro mnoho dalších pokolení. Problém vědy a vědeckosti je poněkud oslaben ve středověku a nový zájem o získání nových vědeckých závěrů je možné vidět na počátku novověku. V tomto období se rodí nový ideál vědy – matematika. Filosofie i nadále vytváří systém poznatků a empirických výsledků, které potřebovaly teoretické zpracování a tím i formulaci očekávaných teorií a závěrů o poznání světa a lidské společnosti.

Seznam použité literatury

1. Whitehead, A. N.: Věda a moderní svět. Pravda, Bratislava 1989.

© Sapík M., 2014